

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Професійна підготовка та перепідготовки вчителів завжди була в центрі уваги науковців, але питання її модернізації стало особливо актуальним за останнє десятиліття. Забезпечення якості освіти на рівні європейських стандартів із збереженням та розвитком вітчизняних досягнень є одним із завдань Болонського процесу поряд зі створенням загальноєвропейського дослідницького простору.

Існуюча досі система психолого-педагогічної підготовки великою мірою спрямована на теоретичне осмислення переважно компонентів професійної діяльності (предметів навчального плану), а не на професію загалом з її варіативними, неповторними нюансами. Це, в свою чергу, призводить до того, що окремі дисципліни навчального плану втрачають значимість для методичної підготовки майбутнього фахівця. Традиційна організація, зміст, форми та методи теоретико-методичної підготовки не відповідають вимогам сучасності і не забезпечують підготовки вчителя як активної особистості, здатної творити і забезпечити ефективне функціонування національної системи освітнього виховання.

Розв'язання цієї проблеми дослідники вбачають у переорієнтації всієї системи підготовки та перепідготовки вчителів, розробці технологій повноцінного освітнього та психічного розвитку студента.

Аналіз наявних досліджень і невирішених аспектів проблеми. Теоретичні положення щодо підготовки майбутніх фахівців висвітлювались у працях багатьох науковців: педагогічні засади та закономірності професійної освіти (І. Зязюн, В. Кремень, В. Ковальчук, Н. Ничкало, С. Сисоєва); теоретичні та практичні аспекти підготовки майбутніх учителів (В. Гетта, О. Коберник, Г. Левченко, В. Мадзігон, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський); інноваційні процеси в галузі освіти (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Мадзігон, О. Савченко, М. Ярмаченко). Процес підготовки майбутніх учителів спрямований на зміни в професійних мотивах і цінностях, спеціальних знаннях і вміннях, рефлексивній поведінці та професійно значущих особистісних якостях суб'єктів.

Підготовка фахівців до різних аспектів педагогічної діяльності має бути спрямована на формування готовності до певної професійної діяльності. Так, професійна готовність особистості вивчалась у роботах А. Ліненко, І. Мороза, К. Платонова, В. Сластьоніна; готовність до інших видів діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців – у дослідженнях В. Борисова, Л. Григоренка, А. Капської, Є. Макагона; формування готовності педагога до професійної діяльності досліджували І. Гавриш, В. Моляко, Д. Пашенко, О. Пехота.

Мета статті полягає у теоретичному осмисленні проблем підготовки та перепідготовки вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Говорячи про шляхи розвитку початкової ланки освіти, маємо завжди пам'ятати, що ключова роль у реалізації заходів із реформування навчально-виховного процесу у початковій школі належить педагогічним кадрам. Звідси впливає актуальність проблеми підготовки та перепідготовки вчителів початкових класів. Зокрема, необхідно визначити основні завдання, що стоять перед закладами вищої професійної освіти, які готують майбутніх педагогів для початкової школи. М. Скоробогатова для високоякісної підготовки студентів факультетів початкового навчання пропонує впровадження в систему освіти таких заходів, як організація діагностики фізичної і розумової схильності до навчання, збір додаткової інформації про морально-етичні якості майбутнього студента факультету початкового навчання, співбесіда з абітурієнтами з метою виявлення здатностей до педагогічної діяльності; забезпечення спадкоємності допрофесійної, середньої спеціальної, вищої і післядипломної педагогічної освіти; вдосконалення педагогічної практики студентів (збільшення термінів і різноманітність її форм і видів); трансляція центрів професійно-педагогічної підготовки в школу, яка має розглядатися, як

рівноправний партнер вищого навчального закладу в професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів; залучення досвідчених шкільних учителів до партнерства в підготовці майбутніх учителів початкових класів; впровадження індивідуальних планів особистісного і професійного зростання; розвиток науково-дослідної роботи студентів (участь у педагогічних конкурсах, семінарах, конференціях, методичних об'єднаннях); реформування системи підвищення кваліфікації вчителів (розширення спектру пропонованих освітніх програм, як на підвищення свого теоретичного рівня, так і на придбання нових практичних умінь і навиків для суміжної педагогічної діяльності; здійснення гнучкої і варіативної організації структур післядипломної освіти, їх своєчасній реакції на запити і вимоги працівників освіти; збалансований розвиток мережі, як державних, так і недержавних структур післядипломної освіти; оптимізація системи установ педагогічної освіти: пріоритетний розвиток університетського педагогічного із збереженням сектора спеціалізованих вищих навчальних закладів: педагогічних інститутів, педагогічних коледжів, педагогічних училищ; державне ліцензування, атестація і акредитація освітніх педагогічних програм незалежно від типів навчальних закладів, у тому числі недержавних; забезпечення педагогічних вищих навчальних закладів необхідною кількістю і якістю науково-методичною сучасною літературою [1, с. 231].

Система післядипломної освіти педагогічних кадрів, яка склалася в Україні, має свою специфіку, історію і певною мірою відповідає потребам країни. Тривалий час проблема підвищення кваліфікації і перепідготовки вчителів розглядалася як організаційна, а, отже, не досліджувалася у теоретичному аспекті. Лише у 80-ті – на початку 90-х років увагу дослідників було звернено до теоретичних основ підвищення кваліфікації працівників освіти. У цей період досліджуються науково-педагогічні проблеми курсових форм удосконалення професійної майстерності педагогів, підвищення ефективності навчального процесу на факультетах підвищення кваліфікації (Н. Борисова, В. Демчук), самоосвіти (В. Новічков), проводиться аналіз ефективності підвищення кваліфікації вчителів початкових класів (П. Дроб'язко).

А. Розенберг вказує, що як спеціально організована, цілеспрямована і зумовлена відповідними рамками діяльність удосконалення кваліфікованих вчителів становить цілісну систему, що має свої завдання, зміст, методи та форми, резерви для розвитку. Ця система має такі компоненти:

– інформаційний – через систему підвищення кваліфікації вчителі мають отримувати всебічну інформацію про новини соціально-політичного та культурного життя країни, про нові досягнення філософської, педагогічної та фахової літератури;

– відтворюючий – забезпечення актуалізації та поглиблення фахових і загальноосвітніх знань учителів на основі наукових досягнень і директивних документів щодо освітньої діяльності;

– методичний – ознайомлення з ефективними, перевіреними практикою технологіями навчання та виховання, обговорення новозапропонованих технологій з метою визначення рівня їх життєвості та доцільності, колективне створення ефективних методик вивчення окремих тем або розділів, організація виховної діяльності;

– науковий – вивчення наукових основ педагогічної діяльності, зокрема з метою переорієнтації, де це потрібно, вчителів щодо цілей і завдань виховання, освіти та навчання, подолання старих стереотипів і традицій у роботі із школярами, а також з метою створення надійної бази для повсякденної творчості вчителів [12].

Для реалізації заходів з підготовки та перепідготовки педагогів початкової школи необхідно визначитися з тими якостями, якими має володіти сучасний вчитель початкових класів. Л. Коваль, аналізуючи сучасний етап розвитку професійної педагогічної освіти, необхідність удосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи пов'язує з потребою суспільства в особистості педагога гуманного, дитиноцентрованого, який має розвинене педагогічне мислення, здатний до перетворювальної, конструктивної діяльності, фахової мобільності. Такий педагог може вільно орієнтуватися в педагогічних інноваціях, користуватися засобами інформаційно-комунікаційних технологій, глибоко розуміє потреби й умови функціонування початкової освіти. Реалізація зазначених проблем

безпосередньо вимагає посилення практико-орієнтованого характеру навчання [2, с. 6].

О. Гандабура до особливих якостей учителя початкових класів відносить здатність до навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку; спеціальну підготовленість (значний обсяг знань і вмінь зі шкільних навчальних предметів і методики їх викладання, включаючи ігрові методи та розвивальне навчання); усвідомлення фізіологічних і психологічних особливостей учнів молодших класів; схильність до професійно особистісного самовдосконалення та вміння створювати умови для саморозвитку і саморозкриття дитини молодшого шкільного віку [4, с. 274].

Упровадження освітніх інновацій вимагає розвитку в педагогів початкової школи здатностей до інноваційної діяльності. Як зазначає Г. Кравченко, кардинальне реформування початкової освіти спричинило виникнення соціального попиту на вчителя, який не тільки опанував стереотипними прийомами педагогічної професії, але й виявляється спроможним до інноваційної професійної діяльності [5, с. 3].

Г. Кравченко, досліджуючи освоєння вчителями педагогічних інновацій в умовах внутрішньо-шкільної науково-методичної роботи, виокремлює наступні педагогічні умови ефективності освоєння вчителями початкової школи освітніх нововведень:

- інноваційне навчання функціонує як цілісна система завдяки розробці та реалізації відповідної технології, оптимально включеної у внутрішньо-шкільну науково-методичну роботу;

- метою інноваційного навчання визнано становлення вчителя як суб'єкта педагогічних нововведень на основі впровадження технології «культивування»;

- інноваційне навчання спрямоване на підвищення професійної компетентності вчителів початкових класів шляхом освоєння методології, теорії та технології особистісно зорієнтованого навчання й виховання;

- інноваційне навчання ґрунтується на принципах діяльнісного підходу і передбачає застосування системи педагогічних задач, змістом яких є освітні нововведення в початковій школі, і які подаються у логіці їх поетапного ускладнення [5, с. 15-16].

Л. Петриченко акцентує увагу на роль позааудиторної роботи у підготовці майбутніх учителів початкової школи до інноваційної діяльності. Основними компонентами системи позааудиторної роботи, що має на меті формування інноваційної компетентності майбутнього вчителя, визначено позааудиторну науково-дослідну роботу студентів, професійно спрямовану виховну позааудиторну роботу та студентське самоврядування [6; 5].

Ю. Шаповал звертає увагу на актуальності формування в майбутніх вчителів початкових класів готовності до реалізації ідей особистісно орієнтованої освіти. При цьому в якості педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів розглядаються:

- здійснення підготовки майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів на засадах технологічного підходу завдяки розробці та впровадженню в навчально-виховний процес відповідної технології;

- цілісний характер підготовки, що забезпечується включенням до змісту технології блоків-напрямів, націлених на формування у студентів функціональних і особистісних компонентів готовності в їх органічній єдності та взаємозв'язку;

- спрямованість підготовки студентів на їх становлення як суб'єктів особистісно орієнтованого навчання молодших школярів, що досягається завдяки суб'єкт-суб'єктному характеру взаємодії учасників навчально-виховного процесу, індивідуалізації навчання студентів, створенню умов для їхньої професійної та особистісної самореалізації [7].

Серед сучасних освітніх інновацій одне з чільних місць посідає впровадження інформаційно-комунікативних технологій. Відповідно актуалізується питання інформаційної підготовки вчителів початкових класів. Так, О. Суховірський у якості критеріїв готовності вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій виокремлює рівень навичок кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки; знань особливостей використання комп'ютерних технологій у початковій школі; умінь використовувати комп'ютерні технології на уроці в початковій школі, здійснювати пошук інформації, отримувати нові знання та здійснювати самоосвіту, створювати власні дидактичні матеріали,

діагностувати рівень навчальних досягнень учнів, здійснювати організаційну діяльність та планування засобами новітніх інформаційних технологій, використовувати їх для наукової діяльності та під час підготовки дипломної роботи [8].

Досліджуючи питання підготовки майбутніх педагогів початкової школи до застосування інформаційних технологій у процесі вивчення суспільствознавчо-природознавчих дисциплін, О. Кравчук висуває наступні вимоги до вчителя. Він має володіти основами користування поняттями, засобами, програмами та методами інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ); вбачати в ІКТ складову професійної діяльності; знати цілі використання ІКТ в суспільствознавчо-природознавчих дисциплінах; використовувати ІКТ в якості дидактичного посередника, відповідно до предмету та етапу навчання – планування й проектування навчальної діяльності у сучасному навчальному середовищі, оцінювання рівня навчальних досягнень учнів; уміти визначати гуманістичні, етично-правові та суспільні аспекти, пов'язані з доступом до ІКТ та їх застосуванням [9].

Українським важливим для педагогічного менеджменту початкової ланки системи освіти також є питання перепідготовки педагогів, що працюють з молодшими школярами. Як зазначає Н. Бібік, вищою освітою, або первинною, не вичерпуються освітні проблеми спеціаліста. Ситуація така, що ще вчора одержані знання сьогодні застарівають і втрачають свою функціональність. Тому ключовим у виробленні стратегії змін у професійній підготовці і вдосконаленні вчителя початкових класів має стати узгодження методологічної, змістової, процесуальної складових, що забезпечить безперервність освіти, взаємоузгодженість її ланок і несуперечливу взаємодію. Важливо, щоб цей процес був мобільним і гнучким [10].

До пріоритетних напрямів модернізації системи післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів О. Нікулочкіна відносить оновлення її змісту; розвиток і збереження єдності освітнього простору України, неперервність освітнього процесу як комплексу соціально-педагогічних перетворень, інструментом якого, є компетентністний підхід до навчання, розвитку й виховання всіх його учасників; застосування нових інформаційних технологій, а також сучасних форм і методів навчання [13].

У світовій практиці склалися три підходи до курсової підготовки вчителя в післядипломній педагогічній освіті: змістовний, процесуальний (поведінковий) і персонологічний. У основі «змістовної» моделі лежить спрощений погляд на людину як на пасивний об'єкт дії. Процесуальна система основним завданням передбачає створення умов, які дозволяють вчителям засвоювати інформацію, опановувати навички, формувати до них своє ставлення, виявляючи тим самим прагнення перенести акцент «ззовні-усередину». Але і такий підхід містить недоліки: переважає орієнтація на репродукцію, недостатня розробленість проблеми мотивації до підвищення кваліфікації як результат слабкої уваги до особистості вчителя.

Персонологічний підхід дозволяє звертатися безпосередньо до Я-концепції педагога, спираючись не лише на її індивідуально-психологічні характеристики, але і соціально-етичний, духовно-культурний зміст. Аналіз існуючих моделей підвищення кваліфікації, з точки зору І. Раєвської, орієнтує на перевагу моделі, в рамках якої відбувається ствердження безперервної педагогічної освіти у просторі особистості, затребуваною стає суб'єктна і суб'єктивна позиція вчителя. Одним із засобів реалізації такого підходу є багатоваріативний зміст курсової підготовки (інваріантна частина навчального і варіативні спецкурси, індивідуальні програми самоосвіти, система індивідуальних і групових консультацій) і надання свободи в його виборі [11, с. 132].

Підвищення професійної кваліфікації вчителя початкових класів відбувається не тільки у закладах післядипломної педагогічної освіти, але й в системі методичної роботи загальноосвітньої школи. На думку І. Титаренко, в умовах сучасних динамічних змін у суспільстві та модернізації системи освіти особливого значення набуває підвищення кваліфікації вчителів безпосередньо в школі, що дозволяє: оперативно аналізувати зміни в якості знань, сформованості вмінь, навичок учнів, у рівні їх вихованості і розвитку та вносити корективи у навчальний процес; поєднувати зміст і характер методичної роботи з результатами реального навчально-виховного процесу; долати вчителю утруднення і проблеми, які виникають у процесі професійної діяльності; своєчасно отримувати

інформацію щодо нових досягнень педагогічної науки і практики [14, с. 1].

Висновки. Проаналізувавши особливості педагогічного менеджменту в початковій школі, можна зробити висновок про актуалізацію в сучасних умовах потреби в реформуванні змісту та технологій навчально-виховного процесу для дітей раннього шкільного віку, основними напрямками якого є гуманізація, інтеграція, диференціація змісту початкової освіти, її інформатизація, впровадження інноваційних технологій. Особлива роль у цьому процесі належить упровадженню принципів диференційованого навчання, в тому числі профільній диференціації, що створює умови для гармонійного розвитку особистості дитини, оптимізації педагогічного процесу. Також сучасні реалії соціального розвитку вимагають реалізації ідей інклюзивного навчання, що спрямоване на задоволення потреб усіх без винятку дітей, зокрема учнів з особливими освітніми потребами. Центральна роль в усіх цих змінах має належати вчителю початкових класів, що призводить до актуалізації питань підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для початкової школи.

Література:

1. Скоробогатова М. Р. Подготовка учителей начальных классов в условиях реформирования системы образования в Украине / М. Р. Скоробогатова // Наука і освіта. – 2010. – № 7. – С. 228–232.
2. Коваль Л. В. Становлення та розвиток професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах України / Л. В. Коваль // зб. наук. праць БДПУ (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2009. – № 2. – С. 3–8.
3. Пальшкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. Наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. О. Пальшкова. – Одеса, 2009. – 44 с.
4. Гандабура О. В. Особливості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи / О. В. Гандабура // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2010. – № 9. – С. 270–275.
5. Кравченко Г. Ю. Освоєння вчителями початкової школи педагогічних інновацій в умовах внутрішньшкільної науково-методичної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. Ю. Кравченко. – Кривий Ріг, 2003. – 22 с.
6. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. О. Петриченко. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
7. Шаповал Ю. Д. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. Д. Шаповал. – Харків, 2007. – 20 с.
8. Суховірський О. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Суховірський. – К., 2005. – 20 с.
9. Кравчук О. В. Підготовка майбутніх учителів до застосування інформаційних технологій у процесі вивчення суспільствознавчо-природознавчих дисциплін у початковій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Кравчук. – К., 2009. – 20 с.
10. Бібік Н. М. Проблеми професійного вдосконалення вчителя початкових класів / Н. М. Бібік [Електронний ресурс] // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – 2001. – № 3. – Ч. 1. – Режим доступу до журналу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2001_3_1/doc_pdf/babik.pdf
11. Раєвська І. М. Особливості розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у сучасному середовищі післядипломної педагогічної освіти / І. М. Раєвська // Педагогічний альманах. – 2010. – № 6. – С. 130–135.
12. Розенберг А. Я. Актуальні проблеми теорії і практики післядипломної освіти керівних і педагогічних кадрів // Матеріали звітної наукової конференції 5-6 березня 1998р. – Ч. 1. – Київ, 1998 р. – 180 с.
13. Нікулочкіна О. В. Основні напрями модернізації післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів / О. В. Нікулочкіна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2010. – № 9. – С. 407–410.
14. Титаренко І. О. Післядипломна освіта вчителя початкових класів в системі методичної роботи загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. О. Титаренко. – К., 2005. – 22 с.

Анализируется специфика подготовки и переподготовки учителей, которая всегда была в центре внимания ученых, но вопрос ее модернизации стало особенно актуальным в последнее десятилетие. Отмечается, что традиционная организация, содержание, формы и методы теоретико-методической подготовки не соответствуют требованиям сегодняшнего и не обеспечивают подготовки учителя как активной личности, способной творить и обеспечить эффективное функционирование национальной системы

образовательного воспитания.

Решение этой проблемы исследователи видят в переориентации всей системы подготовки и переподготовки учителей, разработке технологий полноценного образовательного и психического развития студента.

Ключевые слова: подготовка, переподготовка, учитель, начальная школа.

Аналізується специфіка підготовки та перепідготовки вчителів, яка завжди була в центрі уваги науковців, але питання її модернізації стало особливо актуальним за останнє десятиліття. Наголошується, що традиційна організація, зміст, форми та методи теоретико-методичної підготовки не відповідають вимогам сьогодення і не забезпечують підготовки вчителя як активної особистості, здатної творити і забезпечити ефективне функціонування національної системи освітнього виховання.

Розв'язання цієї проблеми дослідники вбачають в переорієнтації всієї системи підготовки та перепідготовки вчителів, розробці технологій повноцінного освітнього та психічного розвитку студента.

Ключові слова: підготовка, перепідготовка, вчитель, початкова школа.

The paper analyzes the training and retraining of teachers, which has always been the focus of scholars, but the question of modernization has become particularly important over the last decade. It is noted that the traditional organization, content, forms and methods of theoretical and methodological training do not meet the present and do not provide teacher training as an active personality, able to create and ensure the effective functioning of the national system of educational training. Solving this problem, researchers see a reorientation of the entire system of training and retraining of teachers, development of technologies for high-grade education and mental development of students.

Keywords: training, retraining, teacher, elementary school.